

ŠUMARI KNJIŽEVNICI

Mi smo kao šumari dugo bili u očima posmatrača sitni, nevrijedni, neza-
paženi. Trebalo je pola vijeka, dok se šumarstvo u nas probilo kroz
guštaru predrasuda i neznanja onih, koji su ga posmatrali sa strane.
Mnogo su energije utrošili naši djedovi i očevi, dok nisu sa šumarstva
skinuli ruho empirije te ga uveli na vrata srednje škole. Žilavim i istraj-
nim radom čitave naše šumarske i privredne javnosti uspjelo je konačno, da su se
otvorile i dveri univerziteta te je šumarstvo ušlo u hram univerzitetske nastave i nauke.

Zasebno mjesto u toj našoj borbi, kojom hoćemo da manifestujemo i našu inte-
lektualnu snagu, zauzimaju *šumari-književnici*. Dobar dio opće intelektualne vrijednosti
šumarskih vrsta nose na svojim leđima šumari-književnici. U znak drugarske blago-
darnosti i priznanja donosimo ovdje radove šumara-književnika: *Josipa Kozarca*,
Ive Čipika, *Petra Petrovića Pecije*, *Miloša P. Cirkovića*, i *Dragutina Mocnaja*.

U OVOJ GLAVI DONOSIMO OVE KNJIŽEVNE RADOVE:

JOSIP KOZARAC: „SLAVONSKA ŠUMA”

(„Izabrane pripovijetke”. Zagreb, 1919.)

ИВО ЋИПИКО: „ПАУЦИ”

(Београд, 1922.)

PETAR PETROVIĆ-PECIJA: „ETO JOŠ OD JUTROS”...

(„Ispod naših brda”. Priče. Osijek)

МИЛОШ П. ЋИРКОВИЋ: „С ПРОЛЕЋА”

(Из приповетке: „С пролећа”. Нова Искра, бр. 5., Београд, 1903.)

МИЛОШ П. ЋИРКОВИЋ: ТАМО ДАЛЕКО . . .

(Из приповетке: „Тамо далеко”. Београд, 1921.)

DRAGUTIN MOČNAJ (ŠILAR): „MRAV”

(Priča. „Omladina” br. 6. i 7. Zagreb, 1922.)

SLAVONSKA ŠUMA

ko je jedanput bio u toj našoj drevnoj šumi, s onim divnim stabarjem, spravnim, čistim i visokim, kao da je saliveno, taj je ne može nikada zaboraviti. Tu se dižu velebnii hrastovi sa sivkastom korom, izrovanom ravnim brazdama, koje teku duž cijelog 20 metara visokog debela sa snažnom širokom krošnjom, kojano ga je okrunila, kao stasitog junaka kućma. Ponosito se oni redaju jedan do drugoga, kao negda kršni vojnici krajiški, a iz cijele im prikaze čitaš, da su orijaši snagom, da prkose buri i munji, da su najjači i najplemenitiji u svom carstvu i plemenu. A kad vjetrić gore zalahori, a tvrdo glatko lišće sad zašapće, sad zašušti i zašumi, čini ti se da obijesne vile Slavonkinje sad popijevaju hitro neobuzdano kolo, sad tužnim glasom spominju tuge i jade prošlih davnih vremena, — a sad ti se opet čini, da čuješ nad sobom veličanstveni žubor crkvene glazbe ili tužnu, srce dirajuću pjesmu nadgrobnicu . . . Gdje je tlo malo vlažnije, tu se podigo viti, svijetli jasen s bijelom, sitno izvezenom korom, ponešto vijugavog stabla, komu je na vršici sjela prozirna krošnja, poput vela na licu krasotice. Kako koketno stoje, te znatiželjno i nemirno uvis poziru, rekao bi, da su izabrane ljepotice onih oholih ukočenih vojnika, . . . Mjestimice podigao se i crni brijest, spravan kao prst, sa sitnim obješenim hvojama i ljušturastom korom, uvijek nekako mrk i zlovoljan, pravi pesimista i podmuklica . . . Ta tri debela otimlju se za prvenstvo, što se tiče ogromnosti i veličine; ovdje nadjačava hrast, tamo jasen i brijest — oni su što lav i tigar u carstvu zvjeradi . . . A pod njima i među njima utisnuli se grabovi i klenovi, granati, kvrgavi i nakazni, — misliš da vidiš zgrbljenog slugu, kako povezuje i omotava gospodaru svome noge, da ne ozebu; to su šumske pariije, robovi, koji su samo zato tu, da hrane i popravljaju tlo visokom hrastu, koji ohol nema kada, da se i za to pobrine . . .

Kadgod sam pošao tom šumom, svakiput sam nešto nova vidio, nešto nova naučio; nije ona crna gluha, mrtva, kakono se izdaleka na obzorju crta i prikazuje, nego u njoj diše život i svijet izvoran, prirodan, gdje kao nigdje priroda uprav na očigled stvara i ništi, nagadja i popravlja. Za onoga, koji prolazi njom bez srca i čuvstva, bez smisla, za divnu mudrost prirode, ostat će ona dakako mrtvom šumom, bolje reći prostorom, drvljem obraslim; ali tko razumije sve one tajne glasove, koji oživljuju šumski prostor gdje se nježna pjesma miješa sa izumirućim vapajem, gdje ima tisuća razlićnih glasova i odjeka, sad sitnih i tankih, sad krupnih i dubokih, sad milih i ugodnih kao ikoja

glazba, sad bolnih kao uzdah jadne matere, — taj će se smatrati nekako bližim sebi i svojim čuvstvima u tom polutamnom, velebnom prostoru.

Tako po danu, a po noći je taj prostor kudikamo veličajniji, tajnovitiji i strahovitiji; svi oni glasovi ponavljaju se sada deseterostrukom snagom, te ti potresaju najtanjim živcima, a u tebi se i nehotice kreće i radja vjera u neko tajno, svemožno, prejakako biće, pred kojim si ti neznatan patuljak, nemoćna ništica... Ništa nije kadro u čovjeka probuditi ono čuvstvo, da je ništetan stvor poput mrava i crva, kao jedna samotna noć u šumi...

Slavonac ljubi tu svoju hrastovu šumu nada sve; on je u njoj kao u svojoj kući, njemu nema veće slasti, nego s marvom bezbrižno basati ispod sjenovitog hrašća; on pozna svako drvo, svaku pticu, svaki glas; on se s tom šumom razgovara kao sa svojom materom. Ona je njemu odvajkada bila nepresušivim blagom; stanove si on podigo ukraj šume, posagradio staje i štagljeve, posadio voćnjake i šljivike, pa je više na stanu nego na selu. On je postao kukavac i siromah, otkako mu zabraniše i zatvoriše šumu; jer ona mu svojom pašom odgajala volove, svojim žirom hranila krmke, svojim lijesom dizala kuće i ograde, svojom šiškom kitila djevojke zlatom i svilom, ona kao ogroman štit čuvala mu usjeve od bure i sjevera... Vuk, lisica i kuna davale mu skupo krzno, zec i srna sladak zalogaj i ugodnu zabavu... Pa tko ju ne bi volio, tko ne bi čeznuo za njom!...

Godišnjom dobom mijenja se i šuma i sav život u njoj, — najdosadnija je proljećem i ljeti. U proljeće, kada sva narav oživljuje, tad je u šumi najpustije, najmrtvije; ptice pjevice sagradile si gnijezdo po šikarama i livadama uokolo sela, jedini kos i drozd ostadoše u šumi, te po kojiput ranom zorom zaore iz svega grla hvalospjev, kao da se mole i zahvaljuju onomu biću, koje im posla sunce, da ih grije, crva, da ih nahrani... Čim sunce odskoči, onda opet sve ušuti, sve se krije i taji, da si ne oda gnijezda i mlađića. Samo od vremena do vremena začuje se glasni jastreb „pij-u-u-uk” s oblačnih visina, a na zelenom ritu tamo na sredini široke vode vidiš metalično sjajeće se zelenomodre glave divljih pataka, kako oprezno plivaju uz šaš, nestrpljivo očekujući, kad će im ženke poleći i izvesti iz šaša ono 10 do 15 crnih, nemirnih vragoljaka. Uto se jastrijeb iznenada spusti na njih, a oni strelovitim letom sunu uvis, zbiju se u rpu, te dignu nad šumu, kružeći neprestance uokolo rita, doklegod im jastrijeb ne iščezne s vidika...

To je sva proljetna šumska scenerija; inače je sve uokolo pusto i dosadno, — samo neki ugušeni žamor i žubor prati te svuda, a ne znaš ni sam, što je i otkle je, jer kudgod se kreneš, žamori i uzdiše odsvuda... To se on budi, duh svemira, nigda ne otpočinjuća priroda, onaj silni ničim još neobustavljeni nagon vječnog stvaranja i radjanja; ti ga čuješ, kako pod korom tjera sok, izbija pupoljke, kako odmata lišće... Tebi se pače čini da ga i u sebi čutiš i čuješ, kako ruje po svem tvojem tijelu i budi nova čuvstva, nove misli i nagone...

Čim nastane ljeto, eto i u šumi svakim danom sve živilje, raznolikije panorame! Drvlje je u najbujnijem zelenilu, priroda je u naponu svoje snage, — kud pogledaš, sve ti veli: Život, život! oh, al je lijep i sladak taj život!... I ptice i zvjerad se pokrenula; mladi drozdovi pogledju te znatiželjno i u nekom čudu, ne znajući još

sa strah, — samo na opomenu starih stisnu se i uvuku u sebe, nevidljivo se stiskujući i zaklanjajući za granje i lišće . . .

Preko puta preskoči u zabranu mladi zec, a tko u zabrani pričekava večer, vidjet će možda, kako srna oprezno i lagano skakuće sve u jedan pravac, a došav na malu čistinu, zablekne jedanput — dvaput, a iz grma iskoče dva mlada crljena laneta s bijelim piknjama po rebrima, pa jedno s jedne, drugo s druge strane, pa sisaj — sisaj, časak — dva, brže bolje, pa zatim opet skok! u grm, a stara na protivnu stranu, i nestaju ih u tili čas, kao da ih nigda nije ni bilo . . . A ti se obazireš uokolo i tareš oči, ne vjerujući samomu sebi, je li to bio san ili java . . .

Tamo opet na onom visokom brijestu na vrhu sagradio orao ogromno gnijezdo; već deset godina u njemu leže i sve dosad nije ga nitko spaziti mogao; no ove godine uzeo preveć bezobrazno krasti guske i patke sa stanova, a stanari vrebaj i motri, te mu napokon teškom mukom uvrebaše gnijezdo. Dogovorismo se, da ćemo mlade orlove povaditi ili odozdol puškom potući; al nije se dalo ni jedno, ni drugo; brijest bio visok i bez grana, te se nije dalo do vrha mu popeti; gnijezdo opet bilo debelo naslagano, da ga zrno nije moglo probiti. Ne preostalo nego podsjeći i srušiti brijest, — dvojica podsjećala debelo stablo, a dvojica nas čekala s puškom. Nekako u po posla doleti stari orlušina s plijenom u pandžama, ja opalim, on ispusti plijen i ranjen odleti nisko i ravno poput strijele u šumu. A što je imao u pandžama? Bio je to mladi, očupani jastrijeb, koji je valjda tek iz gnijezda izletio, pa negdje sakriveno čekao na mater si, da mu gladnom hrane donese. Ali mjesto nje došao silniji rođjak mu, zagnjavio ga i priprazio svojemu mladomu za objed, — ne znajući, da pod gnijezdom čeka i njega i potomka mu — smrt! Što je to — je li to slučaj, sudbina, prirodni zakon i poredak?

Trebalo dva sata, da se brijest sruši; za tog vremena dolijetala neprestance dva škvorca k orlovu gnijezdu, iščezavajući ondje, te bi začas opet odanle izletjela. Mi smo mislili, da škvorci kupe po gnijezdu porazbacane komadiće mesa, ili možebiti hvataju tamo muhe, koje oko smradnoga gnijezda lijeću; no kada brijest pade, vidjesmo, da je drugačije bilo. Vršika brijesta išla naime još čitav metar povrhnje gnijezda, te ona bila suha i šuplja, a u toj šupljini imao škvorac svoje mladiće. Kad se je 35 metara visoki brijest srušio, nadjosmo dva mlada škvorca živa, dok druga dva kao i mladi orao (bio je samo jedan, te posve izrastao) ostadoše od silnoga pada i udarca na mjestu mrtvi.

Što li su te dvije ptice, legući i hraneći jedna do druge svoje mladiće, mislile jedna o drugoj? Mali škvorac sigurno je osjećao zaštitu svoga moćnoga suukućanina, — siromah nije mislio, kako skupo će ga ta zaštita doći . . . A ona brižna i dobra majka priroda, koja im je obojici dala udobno gnijezdo, ona ista pripraviła im je u isti čas i smrt, bez suze, bez milosrdja, samo da u nedohitnoj mudrosti svojoj uzdrži ravno-vjesje među tolikim stvorovima, što ih je postvarala . . .

U to doba — o llinju — tuku se mlade divlje patke, koje sada počimaju prolijetati; kod toga lova treba do pojasa zagaziti u vodu i šaš, pa dok jedni gazeći po vodi i tjeraju i pucaju, dotle drugi pokose široku stazu u šašu, te na toj prosjeki

čekaju od nagoniča potjerane patke. Pucanju ne bude ni kraja ni konca; to je jedan od najživljih lovova, kod kojega se više praha i olova popuca, negoli izdaleka samo ulovljene patke vrijeđe. Gdje koji imaju i pasa, koji sami hvataju mlade proletarce, te ih žive donošaju lovcima... Usput se ulovi i pogdje koji šaran ili šćuka, pa dok se lovci presvuku i počupaju sa sebe konjske pijavice, dotle je šaran već nasoljen, i ispržen na ugljenu, a onaj nagoreni miris ribe i soli raspline se cijelom okolinom draškajući neodoljivom silom u vodi izgladnjele želuce...

Najveća nevolja u šumi jesu ljeti komarci; niti možeš opočinuti, niti zalogaja kruha pregristi, niti čašu vode popiti, — jer kako si se samo zaustavio, eto njih na stotine, zujeći i cvileći oko tebe, a ti maši, brani se kolikogod hoćeš, sve ti uzalud, jer izbodoše i izjedoše te do nemila. Sve tada bježi iz šume — i zvjerad i marva i čovjek; goveda više puta kao manita polete niz polja i livade, bježeći pred muhama i komarima, da ih nije moći sustaviti...

Sredinom rujna nastaje znamenito razdoblje u slavonskoj šumi. Šumski trgovci obilaze i procjenjuju one dijelove, koje smo mi ljetos procijenili, i koji će pod zimu na prodaju doći; dohrlili su sa svih krajeva Evrope, a oni hrastovi, koji će se prodati, obilježeni su silesijom svake vrsti znakova: bijelom, crljenom, plavom kredom, križićem okrugom, trokutima itd. Svaki trgovac ima svoj znak. Uz te bogatune vidjet ćeš i naše Turopoljce, kako dvojica po dvojica putuju šumom i procjenjuju urod žira. Dok je bilo svuda ponešto hrastove šume imao je žir samo lokalnu vrijednost, no otkad su manji posjednici svoje šume izsjekli, skočio je i hrastov lijes i žir visoko u cijeni. Osim šumara malo da će tko znati, da među svim plodinama gotovo ni jedna nema tolike uporabivosti koliko ima žir: sve domaće i divlje životinje pohlepno ga žderu; počam od malog miša pa do velikog vola, sve se upravo otimlje za njim; od njega debljaju svinje kao i srne i jeleni, — debljaju purani kao i divlji golubovi i patke. Pod zadnje vrijeme rabi se on puno kao surogat za kavu (cikorija), te se u tu svrhu suši u posebnim sušnicama poput šljiva. Takav osušeni žir dugo drži, dok se svježi brzo upali i pokvari, te ne bude ništa. Kava od žira preporučuje se osobito bolesnicima, tako skrofuloznim itd. Sudeći po različnim sastavinama žira, otvorit će ludžba još mnogo polje tomu izvanrednomu plodu naših šuma. Koncem rujna, kad žir počme dozrijevati, koji život tada u šumi; rekao bi, da si u vinogradu! Šarene šojke lijeću nemirno i veselo, dreče se na te, prkoseći ti i vikom svojom i kretnjama tijela, a uz to neprestance nose žir, spravljavajući ga za zimu u svaku šuplinu, gdje god koju nadju. Posve drugačije, tiho i mirno, kao da su iznikli iz grana, sjedi po stotinu golubova na najvišim vršikama, a ti se svom mogućom pozornošću i lukavštinom privlačiš k njima, — no sav ti trud uzalud, jer u čas, kad pridigneš pušku, da opališ, dignu se oni velikim žamorom u vis, zaokruže, nekoliko puta povrh hrašća i opet pozorno posjedaju, gdje im se sviđi... To je jedna od najplašljivijih ptica, a pjesnike, koji opijevaju nježnost golubinju, neka ni najmanje u zanosu ne smuti, ako im rečem, da je uopće malo zvjeradi, koja bi onoliko mogla odoljeti puščanom zrnu kao golub; — na smrt ranjen još će on po 100 do 300 koraka odletjeti. Ništa manje bit će zanimljivo, da golub na ono isto grlo, kojim tako „nježno guče“, proguta i najkrupnije zrno žira. Ja sam iz želuca ulovljena goluba

izvadjeni žir kušao proključati mu kroz grlo, no bilo je apsolutno nemoguće . . . Bog bi ga znao, kako on to radi! Vrebajući za golubovima nerijetko se dogodi, da ispred tebe skoče brzonoge srne, koje se sada već kupe oko žira. Kako li hitro i dražesno skaču pred tobom, začas stanu, promotre uokolo, i nato opet odskakutaју dalje, tiho i elastično, kao da se i ne dotiču zemlje. To je sigurno jedna od najljepših životinja, što ih je priroda stvorila.

U listopadu počinje lov na srne; no u tom mjesecu još je tegoban, istom u studenom, kad se visoki korov slegne i list opane, nastane pravo lovačko doba. Pravo je uživanje, kad kojeg hladnog jutra staneš na prosjeku između niske mlade i visoke stare šume, a tamo unutra u zabrani zaštekti najprije jedan pas hao-hao-hao! nato mu se pridruži i drugi i treći, jedan sitno, drugi krupno, — a ti od groznice podrhtavajući slušaš, kojim su pravcem potjerali; uto razabereš, da idu ravno k tebi, a puška u ruku ti kao da se sama diže k obrazu; sad već začuješ šuštanj lišća i granja, i jedva da si bacio pogled onamo, u isti mah stvorila se i srna pred tobom, — krasna i mila, motreći te sva uzdrhtala kao stidna djevojka u kupatilu. U taj čas prestaješ biti lovcem, već svladan od tih trenutačnih prizora zaboraviš na se i na pušku, te sav razdragan gledaš u nju, kao u kakovu prikazu. Medjuto ona skoči i regbi leteći a ne trčeći sune ispred tebe i iščezne u grmlju, a ti jedino po bijelom joj zatku vidiš, kako se diže i spušta i nestaje u gustom grmlju. Uto dotrče i psi za njom istim tragom, kao da ih vučeš po koncu, štekteći i prebacujući se jedan preko drugoga, nastojeći u silnoj strasti lova, da svaki bude prvi . . . Ti se sad tek preneš, sad se tek sjetiš, da imaš pušku u rukama, al je prekasno, a tebi neko radosnomrsko čuvstvo spočitava, da nisi učinio svoje lovačke dužnosti. U taj čas prasnu iza tebe dvije puške jedna za drugom, a glasovi: hop-hop! dojavljuju ti, da je srna pala . . . A ti podješ tamo, i vidiš je, gdje leži, — mila i lijepa kao čas prije, ali mrtva . . . Ti se i nehotice pitaš, gdje je ona sila, ono nešto, što ju je malo prije nosilo preko grmlja i šikarja, kud je to jednim mahom iščezlo?! Zar ono malo krvi, što psi požudno ližu, zar to znači život! Oh! jadan li je i kukavan taj slatki život, rad kojeg se toliko patiš i mučiš, za koga daješ sve blago svijeta, — a gle! o čemu on ovisi: neznatno olovno zrno i kap krvi! . . . I dok ju tako promatraš, pričini ti se, da te njezine velike, lijepe oči motre i pitaju: Što sam ti sakrivila, zar sam to od tebe zaslužila? . . . A ti bi joj se ispričao, da možeš, ti bi joj za utjehu rekao: Što ću ti, draga moja? Nisam ti ja kriv, tako je sudjeno, tako mora biti, — tomu se ne ote ni ti, ni ja, ni nitko — svatko na svoj način . . .

U to doba sije se i žir: koliko se stare šume posjeklo, toliko nove treba zagajiti. Na to sijanje izadje čitavo selo, i malo i veliko nastoji, da za zimu pribavi koji novčić. Kod sijanja poredaju se radnici u redove sve 40—60 duša u jedan red. Gledajući izdaleka, kako se 5—6 takovih redaka pomiče, čini ti se, da vidiš živu ogradu, koja se ljenivo naprijed giba. Obično se slože djevojke u jedan red, i tad se pjesma i obijesni poklici ore cijelom šumom. I dok se ovdje uz pjesmu novi šumski podmladjaj sadi, dotle na drugom kraju žalovito pada požutjeli listak, cvileći i motajući se zrakom dok ga opet mati zemlja ne primi u meko i toplo svoje krilo . . . A tamo dalje opet udara sjekira o hrastovu žilu, rušeći za sat ono, što je dvije stotine godina raslo! I tako se u istom

času — ovdje smrt, a tamo život radja. Mene se nije nikad ni jedno groblje tako kosnulo, kao takova šumska sječina s porušenim i osakaćenim stablima, pod kojima sam ja još pred mjesec dana hodao i lovio, od kiše se zaklanjao i u društvu pri veselu ognju čašicom se vina krijepio . . . A sada! Iverje, granje, trupci, klade, panjevi, — sve jedno preko drugoga, kao izmrcvareno tijelo! Stotine radnika lupa i udara tuda maljem i sjekirom, stotine kola i saonica protiskava se između granja i panjeva, tovareći glatko i ravno istesanu dužicu, da ju voze na Savu. Tebe duša zazebe, kad vidiš taj prazni, kao preko noći isječeni šumski prostor; kamo li se onoliko hrašće djelo, kamo li će s onolikom robom? I sada, pri iščeznuću svojemu, ostavlja šuma regbi baštinu onima, koji su je odgajali i čuvali. I ne spominjući onih 50 for., koje vlasnik za svaki hrast ubere, navest ću samo ono, što narodu neposredno u ruke pada: Izradi se naime na godinu do 50 milijuna dužica, od svake pako hiljade plaća se za izradbu i izvoz 30 for., ili ukupno za svu dužicu jedan i pol milijuna forinta. Od te svote otpada Primorcima i Slovencima (Kranjcima) dvije, a domaćem pučanstvu treća trećina za izvoz. Tu nemalu svotu namiri hrastova šuma svomu narodu pred samu smrt, a koliko li mu je za 200 godina svoga života već dala! Već u prvoj mladosti, u 10.—15. godini, daje ona kao sitna guljevača onaj za strojenje kože bezuvjetno nužni tanin, taj tanin proizvodjaju sada iz drvnih hrastovih otpadaka dvije ogromne tvornice, jedna u Županiji, a druga u Mitrovici . . . Počam od 60-godišnje dobi, koliko li je ona dosad žira i šiške donijela, koliko zgrada podigla i brodova sagradila. Tko bi zbrojio sve tvorničare, koji traže hrastovo drvo! Traži ga mornar, da jakošću svojom odolijeva strašnoj morskoj buri, traži ga svaki gradjanin, da njime kuću digne, jer je pod njim najsigurniji; traži ga vinogradar, da spravi u nj jedan od najplemenitijih darova božjih, rujno vino, da se čovječanstvo njime okrijepi, da sjajne duhove na to veća djela bodri i pobudjuje; traži ga napokon čovjek smrtnik, da u tvrdom hrastovu lijesu spremi zadnje opočivalište milom pokojniku . . .

Zato, kadgod prodjem tom drevnom hrastovom šumom, svakiput mi oživi tisuć čuvstava i misli, što li se svašta dogodilo u njoj za tih dvjesta godina! . . . U njenoj sjeni očekivao dragi svoju dragu, u njenom sutonu vrebao ubojica svoju žrtvu, u njenom šikarju vodili se tajni dogovori, u njenom duplju skrivala se ubojita puška i kradeno blago . . . Nema stabla, koje ne bi znalo jednu tajnu na vidjelo iznijeti; nema ljudske strasti, koja se u tom sumračju nije iskalila . . . Kadgod prodjem tom šumom, i na moju dušu pada onaj čarobni i tajni mir, koji ipak govori u sto jezika i priča mi tisuć strahota i ljepota, da srce prestaje u mene kucati, a u duši osjećam, da sam za korak bliži onomu velikomu biću, komu uzalud ljudski duh čezne u trag ući . . .

ПАУЦИ

раде је прославио Божић бијел, чист, хитцем из хајдучке кубуре, а комшијски пиштољи и они из окрајних кућа одговорише бистром и јаком пуцњавом и на махове руше тајанствени мир, што га први снјијег селу донесе.

Брат и сестра са комшијама, газећи пртином, журе к цркви. Из гомиле дере пиштољ, стиже се и наједанпут одјекну праска са свих страна.

Па у души и за неко вријеме тајац и завлада сњежана, велика тишина, озбиљна неоскрнута и бијела као и свијетла појава ноћашњег новорођенчета.

Али она не може да савлада урођене Радине навике и нагоне.

Родио се овдје, у овоме крају земље, гдје се вјерује да три ријечи, узгодни час речене, исцјељују благо и чељад од уједа љуте змије; гдје чарка може да растави двоје најмилијих, — цуру од момка, жену од човјека, гдје тајанствено сложени запис боље љијечи од љекарева савјета; гдје родна земља воли се од рођене мајке, а во хранитељ и побратим од срца јаче од брата. Јуначка пјесма заноси, и старцима сјакте очи, кад се прича о хајдуковању. Освета је јача и слађа од самилости, и нагон влада над разумом. И то је подјарено у путу, газећи преко големих јуначких и живинских стопа, утиснутих у живом камену, којима се покољења диве код грдних планинских провалија преко којих на коњима прескакаху стародавни јунаци; у дубоким планинским пећинама, гдје хајдуци са ортацима плијен дијељаху.

И лежи то запретано у души, и кад се стакне, избива; и код рођења, и у страсти, и у смрти, испољава се у тајанственом нагађању и гатању, у знаковима, почамши од небеских звијезда до ситне, непрекрштане јањеће плећке; наслијеђено од кољена до кољена и израђено у пјесми.

Ради, враћајући се из цркве, учини се, као да се ослободио једнога наметнутога терета, веселогази снјијег, пали из хајдучке кубуре и прилази цурама, гдје сребрени ђердан звецка. Кад стигоше кући, брата и сестру родитељи руком обилато засипљу бјелицом и пшеницом, у знак берићета, и љубе се с њима. Газе по посутој слами, на којој је жито расло, и која се зими благу полаже, и прилазе к божићној ватри. Пали се божићна свијећа, залаже се мрсом и — почима Божић.

Раде га је дочекао у момачкој снази и складу, задовољан, што га је јуначки опремио. Усјекао бадњаке у високој планини, санио их и наложио их на ватру,

а, у очи бадњега дана, дочекао оца у по пута. Бијаше пошао у приморје по вино, залажући главу, преко сјежане планине, само да га, по обичају, на вријеме санесе.

Отац гаси божићну свијећу пшеничним крухом и капљама тога приморскога питомога вина, а Рада ум носи у божићно коло, гдје уза звуку сребренога ђердана царује царска љепота; носи гамећу момчад, гдје се у уметању тешким каменом огледа момачка снага, особити понос и слава тога дана. Лани је одбацио својим вршњацима, а да видиш ове године!... И чисто руке самесе пружају, да тешки камен дохвате.

Свиће, и свјетлост сјежана дана увлачи се у кућу, али не може још да савлада на огњишту распламтјели пламен божићне ватре. Раде не може дуго да сједи уз ватру, најео се напио и запалио. Диже се и отвори кућна врата. Једнако с нијег кије, захватао је са свих страна, као да ће цијели дан падати. Жао му је, боји се неће бити кола ни уметања, а паљење из кубуре не може да савлада његову забрекну момачку снагу. Гдје ће је утрошити! Жели свим срцем да се разгали. Око подне дође у походе божићни полазник, „хришћанин“ Војкан Вујић, честита и жели срећу и благослов кући, стоци, пољу и укућанима, и дотакавши се бадњака сједа уз ватру. Залажу се печеницом, пуше и пију из пуне букаре приморско вино; на махове разговарају, а понајвише пушећи у ватру гледају. И у томе спушта се сутоп и село закрили божићна ноћ.

Ради тек сада избивају пред очи меке и језиве успомене из дјетињег доба и живот и наваде испољују се јаче и складније са тајанственошћу ове велике ноћи, док их сан посвема не савлада.

Док свану, као да се дана зажелио, диже се и радознао провири на врата: једнако је ваздух сјежан. Стакне запретану ватру, да је оживи, а с њоме оживи и кућа, покривена дебелим слојем нападана с нијега.

Други дан Божића родитељи и сестра пођоше цркви. Раде посједавши заложу се, положи благу, и осјети се сам — и испустан. Куд ће сада? Престало је кијати, па, гоњен својом главном мишљу отпути се од куће. Мисли: бит ће неко, да заметне коло; али код сеоскога бунара нема никога. Љути се на лијене момке и цуре: боје се с нијега! И јест засуо: зајазбио је путеве, јаруге и ногоступе, преодјенуо их и покрио бијелим чистим покривачем куће и главице, и над селом планину ојајио; и све је у околи притиснуто оловастим небом, крцатим с нијегом, а обасјано блиједом сјежном свјетлошћу, — али није могао да угуши вјечити шум ријеке, ни жамор слапа над млиновима, што се од оздо одјелито чује и једнолико у ушима бруји.

Раде чека.

На бунар долазе жене, долазе цуре, и враћају се, али нема Божице, а за њу се одлучио. Њу је понајвише у сну миловао, а на јави, у гоњењу најјаче му се опирала. Истина, с натегом, савладао би је и руком дохватио до гола тијела, али цура осјетивши на себи мушки бијес, истргла би се из руку му и поникнувши — клонила га се.

— Али ето иде — опази Раде Божицу са једном другом у друштву и весело пође у сусрет.

— Драго ми је, што те нађох — вели јој раздијеливши је од друге и повукавши је за собом на страну.

— А што?

— Одлучио сам се за те!... Хоћеш ли?

— Ко нам брани — узврати цура.

Раде је снажно ухвати за обје руке.

Дјевојка се не отима већ га гледа равно у очи.

И неко вријеме гледају се...

У снијегу, под натупштеним оловастим небом, изгледају им образи блиједи, прљави, али кад се једно другоме насмија, забијелише се јаки зуби, јаче од снијега; а очи, што говоре заиграше сјајем, у којем као да се сакупила сва топлота младих живота, па ни оловасто небо, ни бијела сњежана боја није могла да савлада у њима младићске ватре.

— Неће мене твоји — посумња дјевојка — траже прђијашицу!...

— Ко ће их питати? Ја се женим... Сутра кад захвати мрак дођи овдје, понеси собом оно, твоје цуреко... не говори никоме ништа, па да видиш... — говори јој увјерљиво, а речи му звуче једро и одјелито.

— Па?

— Повешћу те собом. Је ли вјера?

— Вјера ти је. Дођи ћу! —

— Раде потегне кубуру иза запашаја, тренем натегне и наложи. Па, рекавши „са Богом“, трагом својих стопа поврати се кући.

Сутра дан, кад је Раде повирео на кућна врата, било је ведро, а кад оданило, показа се сунце, али не може да савлада дебеле сметове снијега, већ немоћно се одбљескује од њих, а прије него ће да зађе, као за накнаду, разасу своје зраке пољем, а висове планине, над селом, позлати; на њима неко вријеме у сјају оклијева, али, немогавши их загријати — клоне... И док се сутон спустио, показа се мјесец у ведрини.

Раде, заогрнут својом новом кабаницом, што још меком испраном вуном мирише, ногоступом иде ка сеоскоме бунару.

Миран је. Божица ће сигурно доћи, а кад дође знаће шта да ради — одлучио је данас.

И цура долази, као и он заогрнута својом новом, цурском кабаницом, коју Ради у прђију носи.

— Божице! — јави се Раде, и, ухвативши је за руку, поведе је за собом. Ћутке с ногоступа загазе у снијег, досада ничијом ногом не оскврнут. Раде што више залази у њ, страсније га гази, чисто ужива, кад му нога западне у бијелу податну мекоту, притиска је све јаче, хоће да је згази, сатре, уништи...

Тако живо, немилосрдно газећи, обоје се загријаше.

— Ево, овдје нам је ложница! — окрете се цури Раде, и устави се код торине, па показа на колибицу, покривену дебелим снијегом, у којој се човјек једва може да испружи.

— Уђи!

— А што? — учини се цура невјешта.

— Уђи, жена си ми! — и, огрливши је, привуче је за собом под своју нову кабаницу.

— Води ме кући! — шапну дјевојка испод кабанице.

— Нећу, поћас би нас моји ометали: сутра ћу те повести!...

— Хоћеш?

— Хоћу, пречисте ми дјевице!

Часом ћуте, ослушкују испод кабанице свој испремјешани, топли дах. А и око њих све ћути, само вјечита ријека шуми... Мјесец го, опрезно стражи, његова свјетлост у блиједој ведрини трепери циједи се ваздухом као млијеко, а из тајанствених, распружених, непомичних сјена још мрак вреба... Над све, докле око допире, пала је дубока, сњежана, зимна ноћ, чиста, бијела, неоскрвнута као пречиста дјевица!... А њихови огрљени животи горе и у ватри се троше.

Раде се наједном трже, вели јој:

— Што дрхтиш испод руке ми, као лист на трепетљивици? — А глас му у тишини у проређеном ваздуху звони једро, одјелито.

— Мило ми је! — одговори дјевојка и боље приљуби се уза њ, као да се нечега претрашила.

— А да, жеља те као и мене!

И пустивши је из загрљаја, сними с ње њену цурску кабаницу, па, сажевши се при улазу у колибицу, простре је по земљи.

Таман је уза сламу приљубила — помисли и, исправивши се, вели јој:

— Сада је све у реду, уђи!

Божица се слеже, сребрни ћердан с ње звецка, а Раде, улазећи за њом вели јој:

— Под мојом новом кабаницом биће нам вала ноћас љепше и пространије него у кући...

... У освит младенци се помолише из колибице: зимско јутро сачека их и засне им образе својом сивом свјетлошћу; сунце још оклијева, прем да висови планине већ се обојадисаше ружичастом бистром бојом

— Око њих лежи сатрвен, погажен, снијег, и лијепо се види траг њихових ноћашњих стопа.

— Вољела би, да нам је нови снијег замео траг — вели Божица, поплашено гледајући око себе погажени прљави снијег.

— Не будали! — одговори мирно Раде и, насмијавши се, рече:

— Не замеће се ноћашњи траг тако лако!... Већ ајдемо, жено моја!

И ухвативши је за руку, поведе је трагом ноћашњих стопа својој кући.

ETO JOŠ OD JUTROS...

O nako sjedeći i ne misleći ništa, ne znajući ni šta da radi zagledao se u kamene ploče preda se, motreći i kao čudeći se u sebi, kako su lijepo i skladno, tankim vezom između sebe vezane i položene. Kako li je to izgledalo lako, jednostavno, kao da je bez po muke učinjeno. Pa ti ljudi! Na što još oni ne će doći. Eto ploča uz ploču, pa sve to do zida, gdje su usječena vrata. Pa više takvih vrata. I on podiže glavu i zagleda se u njih. Poče ih preljetavati pogledom jedna po jedna.

Eto ona tamo, tu je pisarna, zna on. I lani je on bio tu, kad je dolazio vaditi pašuš za svoga sina. Bože, kako li je to samo bilo! Sjeća se. Ostavio kod kuće sve zaplakano, tužno, a on došao.

— Šta bi ti?

— Gospodine presvijetli, poglaviti — počeo je stišćući kapu prstima i premećući je po njima — eto ovaj, šta ću, kuća, zemlja, mučno se živi, pa, ovaj, moj sin... Osjetio je, kako mu je u početku zadrhtao glas, a on se silio, da mu bude ravan, odrješit, onda kako je to drhtanje počelo uzimati mah, glas kako mu je malaksao, slabio, kako mu se nešto tvrdo, zgrudano dovaljalo u podgrlac, i onda kako je klonuo, sagnuo glavu i proplakao...

I sad mu bi teško, sjećajući se toga. E onda, onda... I pred njegove oči počeli su izlaziti svi oni tamo unutra, kako su se sagnuli, plegli nad papir i pišu, pišu... A on ih je gledao, gledao i u njihova lagana pera, kako se brzo pomiču po papiru i čudio se kako to oni znadu. Pa tako brzo! Eto i njegov Nikica izučio je školu, uvještio se i u pismu al' ni nalik na to. Polagano on to, teško, i pero drži nekako drugčije nego ovi, po malo zavije, kao okruži s njim više papira, pa onda zapara...

— Eh, sine, vidiš, ope' si pokvario!...

A on onda kao gleda pero, tare ga, križa ono i počinje nanovo.

— Ravno, ravno!...

A on nekako sve u krivo, slova mu niču ispod pera, pa sva velika, čudna, ružna...

Ne bi on tako, da je on učio školu. Drugčije bi on. Kao ovi tu u pisarni. Samo da zna! Uvijek bi pisao, i sve, sve što vidi, sve bi on to napisao i ispisao. I onda ne bi on da zna pisati, k njima bio ni dolazio po pašuš. Sam bi on njega napisao. Al' ovako...

Onda mu se najednom učinilo kao da netko uzlazi uza skaline.

— To će sigurno biti on! . . . pomislio je, ustao, čekao, kad li će se taj gospodin pojaviti, da ga ispresluša. I koraci sve bliži, teži, lagani, a njemu se srce uzigralo, ustreslo, kao da visi. Najednom se pojavila glava, žuti brkovi, onda nekakvo sivo odijelo pa cipela, široke, velike . . . On je u nekoj dvoumici zakoračio k njemu:

— Go — gospodine presvijetli!

— Šta bi htio? zapitao ga je ovaj važno, strogo.

— Eto još od jutros, gospodine, sjedim tu i čekam . . .

— Zašto?

— Eto pozvaše me! . . . i on je izvadio iz ćemera nažut papir i lagano ga, nespretno počeo odmotavati i odjednom ga pružio onome.

Onaj je opet važno uzeo papir, brzo ga pregledao i nekako službeno s glasom, u kojem je ječala prijetnja, izbacio:

— To ćeš na ova vrata! i pokazo mu je vrata.

— Nikoga nema unutra!

— U poslu je . . . Doći će već!

— Kad molim pokorno! . . .

— Čekaj! samo čekaj! . . . izgovorio je na dušak i pošao.

— Ama gospodine, presvijetli, poglaviti još od jutros čekam . . . natisnuo se on za njim.

— Samo čekaj!

I vrata su se odjednom zatvorila. On zastade pred njima, držeći još uvijek kapu među prstima, i kad je napokon vidio da je sam, nevoljko se počeo po zatiljku, nekako je s obje ruke natukao na glavu, okrenuo se i laganim tromim korakom vratio se i sjeo na klupu. Jutros, kad je došao, činio mu se taj hodnik kao neka tajinstvena prostorija, njemu tako daleka, tuđa. Ni zakašljati nije smio. A sad se eto već malo i privikao na nju, smije se eto i prošetati po njem, nasloniti se na prozor i gledati u pusto, ograđeno dvorište, pa samo kad bi još smio i leći na tu klupu, pa prodrijemati malo . . . Umoran je . . . Da je barem još tkogod s njim, da udari u razgovor, brže bi i prošlo to vrijeme. Ovako je teško. Sam u tom dugačkom i prostranom hodniku. Samo da dodje taj gospodin, da ga presluša, pa da ide kući. I već je željan. Jutros u cik zore ju je ostavio, a eto već veliki komad dana kako čeka. Samo da mu je još onaj slog izorati . . .

— Pa, veli na ta vrata! . . . Pomisli on gledajući u sivom bojom premazana vrata, i zagleda se u četvorouglasti komadić tvrdog papira, koji je na vratima ovamo do hodnika, bio pribijen sa dva žuta čavlića. Na njem je nešto pisalo. Jedan redak samo, dvije riječi, i ništa više. Poče da premišlja, razglaba, šta li bi to moglo tamo pisati. Bože moj, ludo li je to — pomisli on — živio, živio, i proživio već, i ostario, skoro će i u grob, a ničem se ne naučio. Gleda u to par izvezenih slova, a nezna šta li donose, šta li znače! . . . Pred takom sitnicom! Pa eto to . . . I on izvadi ponovno onaj žuti komadić papira, rastegnu ga na koljenu i počeo da ga gleda, razmatra. Pred njegovim očima ležala su slova nejednaka, sad ravna, lijepa, tiskana, onda došla ona,

kakva ovi tu iza onih vrata pišu. I gleda on, tumači, razglaba i misli, koje bi ono slovo moglo biti. Zna da je pozivnica i onda počne da onako po svom slaže, sriče... Pozivnica... I eto pozivlju, pa što!... Vele, dodji amo, da vidimo šta si ti to učinio. Ne zakasni, jer zlo po te. Nemoj da te s pandurima dovedemo. Sigurno dodji!... I ništa drugo ne piše, a i šta bi drugo pisalo. Ona slova na kraju, čitav onaj redak, to znači, sigurno znači: „Da te s pandurima dovedemo svakako dodji!...“

I on je eto došao. Već od nekoliko dana raspitivao je popa, kad li on to mora ići u grad na sud. Sjeća se, kako ga se to neprijatno, ružno dojmilo, kad su mu dali pozivnicu. Onda kako je tajio pred svojim pred svima, jedino eto pred popom otvorio se sav...

— O Damjane!

— Evo, otče proto, doša' ja k vama, napast pa to...

— Kakva to, Damjane?

— Evo 'dje moram u grad! Prijavili me!...

— Eto de, a ra'sta?...

I onda mu je pripovijedao, iskazao sve... Mučno je njemu na to sad i pomisliti. Boli ga to... Nikad on nije po takom putu išao... I zna, da je i pomislio da će biti kriv, ne bi on to radio. A eto dogodilo se... I onda zašto li ga to samo tako natežu, vuku?...

Pogleda u opanke. Široki, mljacavi, već istančali... Trebao bi već i nove kupiti. Samo dok nešto žita spremi, bit će... I ženi će kupiti... Nikinčini su još dobri, cijeli... Samo da ovaj put u grad nije dolazio. Pješice u tu daljinu. I on podiže desnu nogu, premetnu je preko lijeve, nagnu se nad opanak i palcem je pipao po podplatu... Istančali se, istančali... pomislio on, mećući natrag nogu, i kao bojeći se, da se još jače ne istančaju, držao je ih nekako laganije, opreznije na kamenim pločama. I sad još dok dodje kući, donijet će ih sasvim razdrte. Da su bar mogli do sajma pričekati, kad ima kola, priliku, da se poveze. Danas je on možda sam iz svog sela i jedini. I onda ovo pranje... Preobući se je trebao, i čudno mu je to sad kako li je mogao na to zaboraviti. Pa ova gospoda! I on počne premišljavati, kako li to oni svi njega dočekuju nekako čudno, s visoka... I treba, jest, a da se preobukao, kako bi oni vidili, da on nije onakav, za kakvog ga oni drže. Osobito jedan. Onaj sa zasukanim brčićima, i srebrnim lancem preko prsluka. Bit će da je to glavni pisar ovamo iz sobe. Ni govoriti nije htio s njim. Pa baš je to čudno da se nije preobukao i uzeo čisto pranje. Bar čisto pranje kad već nema nova prsluka i opanaka... I kao da se sam pred sobom ispričava, počeo je već sricati i slagati u glavi, kako će on to onom gospodinu, kad dodje reći, kako on to nije mogao, eto zabavio se šta li. Kako je jutros u cik zore ostavio u brazdi plug. Htio je da bar jedan slog uzore, prije nego podje u grad. Ni razdanilo se nije pravo, a on je već bio u dolovima.

— Požuri i nemoj okasnuti... govorila mu je žena, — znaš, da ćeš u grad...

— Kako ne, jadna, uh radje u smrt...

I onda će mu reći:

— Eto presvijetli i velemožni gospodine, u poslu tako zaboravio, šta ću, a nije možda, da ja nemam ili šta . . . il' možda da ja tako, kako ću reći onako, ne štujem nji', ili kako li, bože me sarani, nemojte vi, velemožni, presvijetli gospodine . . .

— Gle, kako je samo sunce uprlo u zid, — pomisli on, gledajući kako su se sunčane zrake razsule u kolobar na zidu, pa kako se taj kolobar sve jače i jače pomiče tamo k vratima. Sunce je već nad nama, sigurno, i kasno je već. Dan u veliko. Samo ako su volove ugnali u 'lad. Skapat će na suncu. Pa onaj plug. I onda da li su se sjetili, da onu branu poprave. A zaboravio sam im reći. Bože moj, samo ako su se sjetili. Ujtru se ne će moći. Al' ništa, ja ću to čim dodjem sad kući, samo da taj gospodin može doći!

I činilo mu se kao da je on već dugo tu. Da je već umoran od čekanja i nekako da je taj hodnik njegov, da on tu spada i kao da ne će niti otići tako brzo iz njega. I onda pomisli, kako će njegovi tamo kod kuće biti tako dugo bez njega, i šta li oni sad rade. Neka tužna čežnja zavlada s njim s tako duga rastanka. Žena mu se vrže oko ognjišta, naredjuje, a u njoj od časa na čas raste briga, gdje li se on to tako dugo mogao zabaviti. Nikica, sin mu, izviruje s praga, niz put i gleda, proviruje, ide li. Izlazi i pred kuću na put, stane, meće dlan nad oči i gleda, iščekuje.

— Nema ga majo! . . .

— Sad će valjda! . . . Zabavio se.

A Nikica već gladan, ručao bi . . .

— Pa da mu ostavimo ručak majo!

Nemoj sine, sad će on!

Pa i on sâm . . . Od sinoć nije ništa ni okusio. Jutros je onako na preši otišao. Hm . . . A da je barem ponio što sa sobom, kruva ili što. Trebao je on to učiniti. Al' tko će znati, da će se tako dugo zabaviti, zadržati.

Onda je čuo, kako se negdje tamo u sobi otvaraju i zatvaraju druga vrata, kako se netko uzšetao, uzhodaio po sobi. Bit će da su to pisari. Onda je onaj sunčani kolobar prešao već, domilio sa zida na ploče. Još malo pa će i klupi. Samo što nije . . . I odjednom je sa crkve grunulo zvono, jednolično, lagano svečano . . . Onda nekakvi koraci sve bliže, jasnije tamo iz soba. Onda su se otvorila vrata . . . On se podigao. Jedan za drugim izlazili su pisari na poznata vrata i prolazili kraj njega. Tu je i onaj sa zafrkanim brčićima, i onaj žuti, gle i onaj što je s njim govorio i kojemu je pokazivao pozivnicu.

— Gospodine, presvijetli, velemožni, — natisnuo se on za njim, skidajući kapu i držeći je povisoko nad glavom, — eto još od jutros čekam.

— Popodne dodji, gospodin će sigurno biti tu;

— Popodne? . . . iztisnuo je on s užasom, a onda je moleći, grčevito navalio, zasuo:

— Eto od jutros ja čekam, poglaviti gospodine, pješice sam doša', a okusio nijesam ni truna. A kuća mi sama, čeljad . . .

— Popodne dodji!

-- Ama . . . zazinuo je on, al' je onaj već zakoračio niza skaline i odlazio . . .

On opet ostade sam. Šta li će bože moj. U mislima mu kuća, žena, čeljad, plug što stoji zaoran u brazdi, pa nepopravljena brana, onda istančali opanci, gotov ručak tamo kod kuće, a on tu bez prebijene pare, bez novčića, sam, gladan...

Za malo bilo je sve pusto. Hodnik se protegao, kao uduljio, prazan, odnikud glasa. Na sve pala tišina, muk. A on tu. Šta će sad. Svi su eto otišli, a njega ostavili. Da su mu bar rekli štogod. „Popodne dodji!“ to je sve. Eh, da je on to znao, ne bi on dolazio, dok ne bi svršio i onaj slog do podkućnice. Al' tko će znati!...

— Tko će znati!... uzdahnu on teško, kao malo srdeći se na sve oko sebe, i s nekim ogorčenjem pogleda oko sebe na sva vrata...

— Da pričekam, možda će ipak sad doći! — pomisli on, i napeto je počeo slušati; da li se što čuje ozdol od skalina. Duboko je objesio glavu i osluškivao. No ništa nije čuo. Samo nekakav mukli šum šumio je negdje oko njega iz prazna hodnika i pustih soba. Podje dva tri koraka lagano, oprezno, kao bojeći se i prezajući od samog sebe. Struganje njegovih opanaka odjekivalo je po kamenom hodniku i odbijalo se od zidova. Da podje van, pomisli, i u mislima poče tražiti mjesto kuda bi otišao. Da bar pozna kogagod ovdje u gradu, da mu ode i da mu kaže:

— Eto, još od jutros čekam ovdje. Jutros zorom sam došao. Kuća mi je sama, čeljad, a posa' mi stoji... Ništa nijesam okusio od sinoć, duše mi — ogladnio sam...

I onda rekao bi mu, neka mu dade da što zagriže, eto on će doći u prvi sajmeni dan da proda junicu i da kupi ženi i sebi opanke, vratit će on to, pošteno vratiti...

Pa kao da ne zna šta će i šta bi u nekom pustom beznadju poleže se na klupu, pruži se, ruke podmotu pod glavu i zagleda se gore u strop.

— Visoko li je ovaj zid gore — poče i nehotice da smišlja — kako li su to ljudi sve napravili. Pa koliko je to novca stajalo. A njegova kućica tako niska, jedva da se ispraviš u njoj... I kako li on samo leži. Sjeća se kako je isto ovako ležao na livadi kod konja u noći pod naviljkom, dok je bio još mlad i gledao u zvijezde. I jutros, kad je prolazio, vidio je tu na mostu jednog oficira sa zvijezdama pod vratom. Mora da je i to bio veliki gospodin. Pa most... Gdje li je to most i na kojoj strani? I on je počeo da u mislima pogadja gdje li bi taj most mogao biti. Nikako mu to nije bilo jasno. Eto on je došao s one strane, gdje je ona velika kuća, il' ne, nije bogme, on je s one strane došao... I eto sad odjednom ne zna odkud je i s koje je strane došao. Čudno. Šta li će samo onaj plug tamo u brazdi, razsušiti će se na suncu. Da mu je samo još do noći onaj slog uzorati. Samo onaj slog! Mislio je on i onaj drugi, al' ne će ići okasnit će, — sigurno će okasniti. Rekli su mu da popodne dodje. I onaj će gospodin doći. Kako li samo izgleda taj gospodin. I zna on... Ući će lijepo na vrata, poklonit će se...

— I ništa ja, velemožni gospodine nijesam kriv, ništa. Eto ja sam mislio, da se to smije. I da sam ja zna', ne bi' ja, ne bi' krstnog mi imena!... I eto, ja ću pri-segnuti...

Tako je prisegao i Nikola Jarić lani, kad ubiše Radojicu — sunu mu glavom, i učini mu se to strašno, ludo... I onda poče da premišlja, kako je najbolji i najljepši mir, kako je to ugodno sjediti u svojoj kući i ne brinuti se ni za koga, a oko njega nje-

gova žena, djeca . . . A on među njima. Sjedi kraj ognjišta, u ženinih rukama zvrji vreteno, a mali Nikica uzeo nekakvu knjigu, što ju je od učitelja dobio i čita, čita:

— „Tako bila dva brata. Otac im umro i ostavio im imanje . . .

— E, šta 'e brate, dokle ćeš spavati? . . .

I on se trgao, skočio, srce mu je zalupalo. Nad njim je stajao nekakav gospodin u iznošenom odjelu i nekakvoj čudnoj kapi, nalik na onu soldačku.

— Šta 'e? . . . Čekaš koga?

— Eto, pozvali me . . . počeo je on da govori i da vadi iz ćemera pozivnicu, — a gospodin je doša'?

— Unutra 'e, ajde samo! . . .

I on se nesabrano, podrhtavajući na cijelom tijelu primakao poznatim vratima i zakucao . . .

A onaj gospodin unutra, kojega je on tako dugo čekao, sjedio je za stolom i pružio ruku prema njemu.

— Gdje ti je pozivnica? . . .

I dok je pregledavao pozivnicu, dotle je on nekim čudnim glasom počeo da govori, zapleće:

— I ništa, velemožni gospodine, nijesam ja kriv, ništa . . . Eto ja sam mislio, da se to smije. A da sam ja zna', ne bi' ja, ne bi' krstnog mi imena!

— I eto, ja ću prisegnuti . . .

— Napravio si kvar u šumi! . . .

— Nijesam, gospodine, vjere mi, eto dijete mi, moj Nikica naša' ne'dje osječen trupčić i dovuka' ga . . . Šta ćete, dijete ka' dijete . . .

— I nemoj više! Čuvaj djecu!

— 'oću gospodine, bog im platio! . . .

— 'Ajde sad i pazi se! . . .

„Dobrog li i milostivog gospodina, bogo moj voljani!“ . . . govorio je sam sebi idući i izmičući negdje iza posljednjih gradskih kuća, hvatajući se poznatog mu prečaca, što vodi u njegovo selo.

A sunce samo što nije zašlo . . .

С ПРОЛЕЋА

есен се лагано спуштала. Са високога дрвећа нестајало је свакога дана све више зеленог лишћа. Тужно је стајало оно тако јадно и огољено и као да је тихо жалило за својом зеленом одећом. Свакога дана све се више купило пожутело, раскидано лишће испод снажних гранатих растова; ветар га је онда прихватио, носио и даље развејавао по црним избразданим њивама, по осушеним и коровом обраслим ливадама, по раскаљаним путевима и плитким јаругама, пуним блата и муља.

Покадшто, када би ветар јаче завејао, слепиле би се још више једна другој водене капљице, којима изобилуваше влажни и топки ваздух и онда би се на земљу спустиле као дуга, досадна и монотона јесења киша. Она је изгледала тада тако фина и игличаста, да се и само небо губило испод њезина сивог и густог покривача. Бива да преко целог дана не угледаш да се небо заплави, а она капље тако лагано и купи се по одећи као сиво, игличасто паперје, чија се мокрина постепено провлачи кроза саме хаљине, а од тешке влаге и студени цела снага задрхће.

Колико туге беше у њезину лаганом и одмореном паду! Као да је природа јецала за својим изгубљеним и умрлим накитом зеленила и живота; као да је велико крупато дрвеће лило своје тешке сузе за богатим лишћем, за топлим сјајним сунцем; као да је у целој шуми нестајало радости, јер јој ишчезоше лагано једно за другим и мирисне светле ноћи и јасне песме чобанске. Она је плакала сама, мирна, удубљена у своје ћутање у празном и пустом пространству, у коме је сама усамљеност певала своју гробну песму и пустош ширила своје мрачно крило.

А од дугих јесењих киша надошла Морава текла је још брже и мутније у неком љутитом бесу и у својој узбурканој утроби често даље проносила и ишчупано младо дрвеће и многе стогове од кукурузовине и свакојаки лом и муљ. Празно беше на њеним обалама: дуги ред ниских врба и високих топола оборио своје танко грање до саме површине водене, те га коле јачи талас додира и плаче; на песку и каменитом сируду црнео се само грдан и непроходан муљ нанет од њене набујалости после дугих мокрина; њиве су изгледале тужне и жалосне као расејани гробови са безбројним кретовима, црне и голе. Јер народ, бојећи се поплаве, беше још за рана уклонио густе стогове кукурузовине и сад су само остајали ниски ошаци са тупим и кратким стабљикама. И тако свуда у округ, докле год око допире.

И ноћ лагано пада, без оног поступног прелаза са сумраком, увијајући у свој мрачни покривач и пространо широко поље и високе обале и хучну и бесну Мораву. Киша што изби са самом зором, непрестаде цели дан, но је падала и даље, и мирном, незаталасаном простору чуло се само њено тихо плескање о лишће и воду у плитким јаругама, помешано са хуком брзе Мораве. На пољу помрчина као тесто, да је тешко и десет корака маћи у напред. И само око људско навикнуто на овај крај и стазе могло би се са поузданошћу пустити на пут....

ТАМО ДАЛЕКО . . .

Ниско стоји сунце на заласку. Његова огромна лопта изгледа откинута и као да лебди на плећима високих брда. Зраци већ уморни и малаксали, без оне јаке светлости, те се у њих може и голим оком погледати. Брда се јасно издвајају од плава хоризонта и њихов руб трепти у сјају румених и неранчастих боја. Околом се хвата тихи и спокојни мир који наступа кратко и полако. Свеже мирише расцветано пољско цвеће, а ветрић који кадкад пирне, благо нанесе мирис од зрелих поморанџи.

У логору је нешто већа живост. Завршени часови теорије и обуке и војници се већ припремају за вечеру. Чешће се зачује звекет дорџија и кашика или јаче одјекне глас дежурног који позива у строј за заповест и наредбу. Водоноше се враћају са воде, носећи пуне судове, под чијим се теретом угибају мршава и кошчата рамена.

Од једном негде у близини, јекну страховит људски врисак и страшно се пронесе кроз муклу и мирну тишину. Војници се у недоумици погледаше скрећући поглед страни, од куда је врисак наишао, а затим у гомилицама потрчаше тамо. Стојећи пред кујном и видећи све ово, јако узбуђен и сам кренух за њима. — „Нема сумње, опет је неко зло“, — помислих у себи, осетивши како ме нагло прођоше студен и језа. Врисак се међутим не беше више поновио, али у место њега стаде одјекивати страшна кукњава и ридање, као да неког сахрањују.

Нешто подаље од логора, на једном пропланку око гомиле камења беше се искупила већа група војника. Сви су стајали у кругу, те се није могло видети шта се тамо догађа, али је она кукњава била све јача и разговетнија. Прилазећи још ближе запевка и нарицање могло се јасно разабрати:

„Куку мени, оцу ојађену,”
 „Куку мајци, што сина не виде,”
 „Куку сеји, брата да загрли” . . .

Овај страшни глас што је тако лелекао и нарицао, пунио је тихи и спокојни мир толиком грозом и стравом, да ми се смрче пред очима и ја невољно застадох. Осетих како ме жмарци подилазе, како се кожа јежи, а у грлу нешто купи, као да хоће да угуши. И ово страховито нарицање моноточно је понављало ону исту грозну и ужасну реч, што је досад бескрајно пута одјекнула:

— Смрт, смрт, смрт . . .

Прогурах се кроз војнике и најзад нађох се око оне гомиле камења. Тамо, на тој истој гомили, седео је војник из моје чете, Дамњан Равништанац, и гласно нарицао. Био је гологлав. Проседа коса расула се и пала по високом челу; ветар је подухвата и попиркује њоме као да њиха сребрна влакна и својим шумом прихвата се тужне запевке. Јасни поглед дубоких очију убили су бол и туга, а испод надувених очних капака одвајају се тешке сузе и теку на ниже преко мршавог, борама избразданог лица. Његова запевка леди срце у грудима, а нарицање све је жалосније, да би и сам камен проплакао... Више њега крај камења стоји неки непознати војник, висока стаса и густих плавих бркова, тужно повио главу и само дубоко јеца. Погледах у војнике. Сви од реда оборили главе, нит роморе, нит говоре, а свима очи замаглене.

„Куку сине, куку ранитељу!“...

одјекнуше страшне речи баш у тренутку, кад се зауставих пред њим.

— Дамњане брате, шта је — завапих гласно, а сам осећам како ми глас дрхће од плача и како сузе хоће да ме угуше.

Он лагано подиже главу и тупо ме погледа својим очима. Изгледало је у првом тренутку да не може разумети, шта се од њега хоће и да му је чудно, што га у болу прекидају. Познавши ме он покуша да устане, али га снага издаде и он оста тако седећи. Само престаде да гласно нариче и набраја и кроз плач и сузе, гулећи се и грцајући, он отпоче непрекидано:

— Ох, несрећа, госп. поручнике!... Велика несрећа и јад мој!... Јао мени сињем кукавцу! — и он поново дубоко хукну и сузе га облише новим потоком. — И последњег сам сина изгубио... Мог Богдана, мог јунака и јединца... Куку, куку мени!...

— Али за име божје, где и како?

— Тамо... тамо... у гробници нашој — на Виду... Умро је још ономад, а мени јађенику ни речи. — Синовац мој дочуо, и он показа руком на војника који је стајао више њега и тупо гледао у земљу; — и дошао да ми црне гласе донесе. — Јао мени тешком несрећнику!... Зашто недадохте да га бар последњи пут видим и загрлим? — завапи Дамњан и руком обриса мутне очи.

А војници стоје около нас, неми и ћутљиви, оборена погледа и са сузама на измученом лицу, као да је покојник ту међу њима, па се боје да га не узнемире. Управљајући поглед право на мене, као, да ми хтео отворити своју разривену и крваву душу у безмерном наступу бола, Дамњан крикну тако страшно и дубоко, да ми се коса подиже у вис:

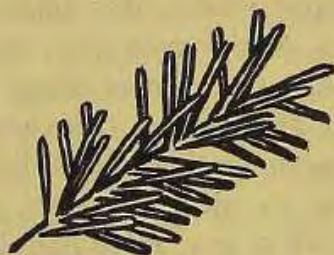
— Тројицу сам имао — три сина, три сива сокола... И сви су ми тићи одлетели! — Најмлађега погубише Швабе, када оно први пут поробише Подриње; средњег — регрута нестало је у Албанији... Трпео сам и ћутао, мислећи да је Богу доста данка из моје куће... Али ето, где није било доста!... Смрт ми одузе и првенца мога — мог Богдана, мог златног јунака!... Чујеш ли, госп. поручнике... Сви су од мене отишли — и сад сам остао сам потпуно сам... Доста

је и Краљу и држави — је ли да им је доста? — завапи Дамњан страшно очајнички, као да је био близу ту, да се потпуно изгуби.

„Куку сине, што нас ти остави”,
„Што остави црну матер твоју”,
„И што сеју без брата јединог.”

И као да га ужас од бола беше потпуно савладао, он се стаде бусати у груди, чупати своје проседе власи и нарицати тако страшним, дивљим и неприродним гласом, да помислих како ће сићи са ума. Његов синовац и ми сви притрчасмо, хватајући га за руке, молећи и преклињући да дође к себи. А из целе те хуке орио се његов потмули и страшни глас, који као да је излазио из какве огромне трубе, чији су звуци саопштавали само грозну песму смрти и њеног разорења. И ништа више није остајало осим овог страховитог нарицања, које је кидало срце и душу млело под најстрашнијим жрвњем.

„Јаој сине, јао добро моје”,
„Јао надо, рано изгубљена!”...

MRAV

Ne volim grad. Sve to gomilanje ljudi, sva ta moderna prometila, navike gradskoga života, sve to vrijedja moju nutrinu. Bježim iz ureda, bježim od kavana, čeznem za seoskim životom, a ne može mi biti. Zato, čim samo osjetim časak slobodnoga vremena, kao da me same noge ponesu ili prama sjeveru ili prama istoku, da što prije izadjem iz te teške gradske atmosfere, koja me steže i sapinje. A najradije krećem k sjeveru. Odmah s Jelačićeva trga počinje uspon, pa si brzo u zelenilu, u slobodi.

I danas idem tim pravcem, i što više ostavljam grad, sve sam vedriji, sve kao da nešto spada s mene, što tišti i zamaćuje mi dušu. A gore, tamo gdje je ona skrovita klupica s lijepim izgledom na dolinu i crkvicu sv. Ksavera sjednem i po običaju puštam misli, da slobodno lete i u daljinu i oko mene. Nije da sam baš ja gospodar njihov, najčešće je to vrlo neposlušna vojska, koja se razleti čas ovamo, čas onamo i ponajviše puta ja ni ne znam, o čem sam mislio. Malo čudno, ali je baš tako.

I sad bih tako, da mi oko ne zapne o nešto sitno bijelo na tlu pored klupe. Gledam pozornije, što je. Rebra su riblja. Neki kumek mora da se tu častio možda sat dva ili možda i dan prije mene. Sladio se pečenom ribom bjelicom, kako ih naši ribiči prodavaju na trgu, a on s brda pohlepan za takovim pečenjem. Hrptenica i rebra ostatak su te gozbe. No i na odbačeno našlo se ljubitelja. Oko jednog rebarca vrze se stonoga. Čas je ispod njega, čas na njemu, a dobro ga je oglodala, sjaji se rebro kao ulašteno. I ona je sjajna, stakli se sva. To su one sitne žljezdice po njoj, koje izlučuju mast, inače ona, kao i sve slične životinje, ne bi mogla izdržati u svojim vlažnim skrovištima. Onako, ako ju i poliješ vodom, ne ostaje na njoj ni trag kapljice, sve samo sleti s nje. Ona je i lijepa u svojoj osebini, ali se moje oči mrzovoljno odvrćaju od nje, a iz nutrine diže se ona neodredjena, ali nesavladiva odvratnost spram svega, što plazi i gmiže.

Samo malo podalje vidim mrava, gdje i on posluje oko jednog rebra. Nešto drugačije. Ne glodje ga, mada na debljem kraju rebarca ima još i nešto ribjega mesa. Nema kada. Kliješticama svojim zakvačio se za mesni dio rebra i upeo se, te vuče rebro natraške. Čas posrće, čas uspije da ga pomakne. Kuda li će? Pobudio mi pozornost, pratim ga očima, a on neumorno povlači rebro sve u nekom stalnom pravcu. Valjda će s njim u mravinjak. Od ceste dijeli nas jarak, baš je do njega stigao. Hoće li pored njega? Ne, baš preko hoće. Digao sam se i pažljivo motrim toga čudnog poslenika.

A njega ni brige, malo stane kao da će da odahne, vrdne malo par puta svojim ticalima, pa se opet prihvati posla. Lako ćeš, moj brajane, u jarak, ali kako ćeš gore

uz drugu stranu? Ali spretno i mirno je sišao dolje, dnom jarka prispio i do protivne strane i počeo, da uzvlači svoj teret uz strminu. Ide sporo. Počešće staje i odmara se. No do polovine kosine uspio je da uzvuče rebro, ali tada mu se dogodi nesreća. Izmače mu rebro iz kliještica i omače niz strminu. Ne sasvim na dno jarka. Zaustavi se o neki korjenčić. Što li će sad? Zaista je nešto malo premišljao, malo se opet savjetovao sa svojim ticalima, a onda junački sadje niže i opet prihvati rebro, te poče ponovo da tegli. Ja gledam i bi me ponešto i stid. Taj ne preza. A ja? Sve neki izgovori: mračnost, tjeskoba, i sve tako. Sve koješta! Utvare! Zgrabi i vući svoje rebro kao i taj tu, a za drugo se ne brini.

A on je zaista mukom i nategom postigao da digno rebro i na drugi kraj jarka, ma da mu se još jednom okliznulo u dubinu. Sad ga već pratim, kao da mi je stari znanac i dobar prijatelj, a u sebi osjećam neku čudnu vedrinu i raspoloženje. Sav sam nekud jači i čvršći. A moj priša samo tegli i tegli sve natraške idući i kao da će preko cijele ceste, valjda mu je tamo u livadi mravinjak.

Malo nagnuta strana ceste do jarka isprana je čestim ljetnim kišama, i voda je odnijela između tih sitnih kamenčića tučenca zemlju tako, da je između tih grumenčića čitava mreža putića, malo je koji širi od debljine dječjega prsta. I baš u taj labirint uperio je moj priša svoj put. Ali kad dospije sa svojim teretom u te tjesnace, dogodi se ono, što sam predviđao. Sabljikasto rebro zavalilo se u jednu uvalicu i ni makac dalje. Vidi moj mali prijatelj, da mu ne pomažu nikakovi naponi, pa otvorio raljice i ispustio rebro, a ticalima sve maše i maše, kao da će mu ona što pametno svjetovati. A onda odjednom kao da odluči, pošeta unapred, zgrabi rebarce kliješticama po sredini, odiže ga iz uvalice i prenese preko tih provalija.

Osupnut stojim. Ta ni moja toli hvaljena ljudska pamet ne bi mogla svjetovati ništa pametnije. Nagon li je samo to? Ako nije, kakovo li je to tajnovito ustrojstvo, koje može da stvara pametne odluke u toj glavici ne većoj od osrednje gumbašnice?

A on je medjutim opet prihvatio rebro s debljega kraja i pomalo hvata već i sredinu ceste, a ja ustopice idem za njim, da ga motrim, da mu se divim, da ga čuvam, ako je do potrebe...

Hrn...

Izvršno je moderna tehnika pogodila pravi glas, da te upozori, da se čuvaš. Čim čuješ taj čudni, duboki hropac, osjećaš, da ti se valja skloniti od nečesa, što prijeti, što je kadro, da smlavi, ubije. Nagonski odskočih preko jarka, a hip poslije projuri pored mene auto. Časkom bljesnu pred mojim očima puna obla nasmijana lica, zatim prašina, vonj sagorelog ulja...

A moj priša? Naglo skočih do mjesta, gdje ga ostavih. Tjeskobno se sagnuh i počeh da ga tražim. Ali niti kraj najpomnijega pretraživanja nigdje traga njemu ni njegovu teretu. Zgažen, satrt u prah...

Uspravih se pogledom punim mržnje i ugledah još od auta samo lepršanje prozirnih zelenkastih koprena, a zatim nehotice skidoh šešir.

I taj poginu vršeci svoju dužnost.